

Tahar Ben
JELLOUN

COPILUL
DE
NISIP

Traducere din limba franceză de
MIHAELA STAN

NEMIRA

Ilustrația copertei © Micaela Alcaíno
Coperta: Yanna Zosmer, Ana Nicolau
Redactor: Irina Cerchia
Lector: Alexandra Rusu
DTP: Magda Bitay

Această operă a beneficiat de susținerea Programului de sprijin
în vederea publicării al Institutului Francez.

1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BEN JELLOUN, TAHAR

Copilul de nisip / Tahar Ben Jelloun ; trad. din lb. franceză: Mihaela Stan. – București: Nemira Publishing House, 2020
ISBN 978-606-43-0925-9

I. Stan, Mihaela (trad.)

821.133.1
821.411.21

Tahar Ben Jelloun
L'ENFANT DE SABLE
© Editions du Seuil, 1985

© Nemira, 2020

Tiparul este executat de tipografia ART GROUP

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-0925-9

BĂRBATUL

Fața îi era alungită de câteva riduri verticale, ca niște cicatrice săpate de îndepărțate insomnii, o față prost rasă, muncită de vreme. Viața – ce viață? o ciudată aparență făcută din uitare – trebuie să-l fi maltratat, să-l fi nemulțumit sau chiar să-l fi ofensat. Puteai să citești sau să ghicești pe această față o rană profundă, pe care un gest stângaci cu mâna sau o privire stăruitoare, un ochi iscoditor sau râu intenționat erau de-a juns ca s-o redeschidă. Se ferea de lumina cruda și își ascundea ochii cu brațul. Lumina zilei, a unei lămpi sau a lunii pline îi facea rău: îl dezgolea, îi pătrundeau sub piele și descopearea acolo rușinea sau lacrimile tainice. O simțea trecându-i peste trup ca o flacără ce i-ar arde măștile, ca o lamă ce i-ar sfâșia încet valul de carne care păstra distanță necesară dintre el și ceilalți. Ce-ar mai fi el dacă ar dispărea acest spațiu ce-l despărțea și-l proteja de ceilalți? Ar fi

aruncat, gol și fără apărare, în mâinile celor ce nu încetaseră să-l urmări curioși, neîncrezători, ba chiar cu o urătenace; nu se împăcau cu tăcerea și inteligența unei figuri care îi deranja prin simpla sa prezență autoritară și enigmatică.

Lumina îl dezbrăca. Zgomotul îl tulbura. De când se retrăseseră în odaia de sus, de lângă terasă, nu mai suporta lumea exterioară, cu care comunica o dată pe zi, deschizându-i ușa Malika, servitoarea ce-i aducea mâncarea, corespondență și un bol cu flori de portocal. Ținea la această bătrâna care făcea parte din familie. Discreta și blândă, nu-i punea niciodată întrebări, dar exista între ei o anume complicitate.

Zgomotul. Al vocilor ascuțite sau monotone. Al râsetelor vulgare, al cântecelor obsedante de la radio. Al caldarilor cu apă vărsate în curte. Al copiilor ce chinuie o pisică oarba sau un câine cu trei picioare rătăcit pe aceste străduțe unde animalele și nebunii sunt prinși în capcană. Zgomotul bocetelor și al tânguirilor cersetorilor. Zgomotul strident al chemării la rugăciune, prost înregistrate, pe care un difuzor o repetă de cinci ori pe zi. Nu-i o chemare la rugăciune, ci o incitare la răzvătire. Zgomotul tuturor glasurilor și al strigătelor ce se înalță din oraș, rămânând suspendate acolo, chiar deasupra odiai lui, până când vântul le împrăștie sau le slăbește intensitatea.

Dezvoltase alergii; corpul lui, permeabil și iritat, le căpăta la cea mai mică zdruncinătură, le integra și le păstra vii până într-acolo încât somnul devinea foarte dificil, dacă nu chiar imposibil. Simțurile nu i se alteraseră, cum s-ar fi putut crede. Dimpotrivă, se ascuțiseră

din cale-afară, active și veșnic la pândă. Sporiseră treptat și ocupaseră tot acest corp pe care viața îl întorsese pe dos, iar destinul îl îndreptase cu grija în altă direcție.

Nimic nu scăpa miroslui său. Nasul culegea toate aromele, chiar și pe cele ce nu a juns să încă la el. Zicea că are nasul unui orb, auzul unui mort cald încă și vedere unui profet. Viața lui nu fusese a unui sfânt, dar ar fi putut să devină astfel dacă n-ar fi avut atâtea de făcut.

De când se retrăseseră în odaia de sus, nimeni nu îndrăznea să-i vorbească. Avea nevoie de o lungă perioadă, luni întregi poate, ca să-și adune membrele, să-și pună ordine în trecut, să corecteze imaginea funestă pe care cei din jur și-o formaseră despre el în ultima vreme, să-și aranjeze minuțios moartea și să-și facă totodată curat în caietul mare în care consemna tot: jurnalul lui intim, secretele lui – poate un singur, unic secret – și, de asemenea, schița unei povești ale cărei chei le avea doar el.

O ceată groasă și persistentă îl încunjurase încetișor, punându-l la adăpost de privirile suspicioase și de bârfele pe care rudele și vecinii le schimbau cu siguranță în pragul caselor. Acest înveliș alb îl liniștea, îl predispunea la somn și-i hrănea visele.

Izolarea să nu trezea prea multă îngrijorare în rândul familiei, care se obișnuise să-l vadă adâncindu-se într-o tăcere absolută sau în furii brutale și mai ales lipsite de motiv. Ceva nedefinit se strecuă între el și restul familiei. Trebuie să fi avut motivele lui, însă doar el le putea numi. Hotărâse că universul lui îi apartinea în exclusivitate și că era mult superior celui al mamei și al surorilor sale – în orice caz, foarte diferit. Credea chiar că ele nu au un univers. Se mulțumeau să trăiască la suprafață

lucrurilor, fără mari pretenții, supunându-se autorității, legilor și dorințelor lui. Nu cumva presupuneau, fără să fi vorbit între ele, că el fusese nevoie să se retragă deoarece nu mai reușea să-și stăpânească trupul, gesturile și transformarea pe care fața lui o suferea din cauza ticurilor nervoase ce amenințau să-l desfigureze? De la o vreme începând, mersul nu-i mai era al unui bărbat autoritar, stăpân incontestabil al unei case mari, un bărbat ce luase locul tatălui și rânduia viața căminului până în cele mai mărunte detalii.

Spatale i se curbase ușor, umerii își pierduseră eleganță; deveniți înguști și moi, nu mai aveau pretenția să primeasă un cap iubitor sau mâna vreunui prieten. Simțea o greutate nedefinită apăsându-i partea de sus a spitelui, mergea încercând să se ridice și să se întindă. Își tăra picioarele, strângându-și corpul, luptându-se în sinea lui cu toate ticurile ce nu-i lăsau o clipă de răgaz.

Situată se înrăutățise dintr-o dată, nimic nu prevestise o asemenea schimbare. Insomnia era atât de frecventă și de nemiloasă, încât devenise o tulburare banală a noptilor sale. Dar, de când între el și corpul lui apăruse o ruptură, un soi de fractură, chipul îi îmbătrânișe și păsea ca un infirm. Nu-i mai rămânea decât să se refugieză într-o singurătate deplină. Fapt ce-i permisese să facă bilanțul tuturor celor întâmplate până atunci și să-și pregătească plecarea definitivă spre meleagurile liniștii supreme.

Știa că moartea nu i se va trage nici de la oprirea bruscă a inimii, nici de la vreo hemoragie cerebrală ori intestinală. Doar o tristețe adâncă, un soi de melancolie așternută peste el de o mâna nepricepută va pune capăt, negreșit în somn, unei vieți ce fusese ieșită din comun

și care n-ar suporta să cada, după atâția ani și atâtea încercări, în banalitatea cotidianului. Moartea se va dovedi pe potriva sublimei sale vieți, cu diferența că și va fi ars măștile, va fi gol, complet gol, fără giulgiu, direct în pământul ce-i va devora treptat mădularele pâna-l va reda lui însuși, în adevărul ce-i fusese veșnică povară.

În a treizecea zi de izolare, începuse să vadă cum moartea pune stăpânire pe odaia lui. I se întâmpla să-o pipăie și să-o țină la distanță ca pentru a-i da de înțeles că venise un pic prea devreme și că el mai avea câteva treburi urgente de rezolvat. Și-o închipuia, în noptile lui, sub forma unui păianjen decrepit care-i dădea târcoale, obosit, dar încă viguros. Când și-o imagina în felul acesta, trupul îi înțepenea. Se gădea apoi la niște mâini puternice – poate metalice – care vin de undeva de sus și înhâta înfricoșatorul păianjen, îl iau de lângă el, lăsându-i timp să-și termine treburile. În zori, nu mai exista niciun păianjen. Era singur, înconjurat de obiecte rare, așezat, recitind paginile pe care le scrisese noaptea. Somnul urma să vină în cursul dimineții.

Auzise cândva că un poet egiptean justificase astfel înierea unui jurnal: „De oricât de departe te-ai întoarce, tot de la tine te întorci. Un jurnal e necesar uneori pentru a spune că ai încetat să exiști.“ Și chiar acesta era scopul lui: să spună ce a încetat să existe.

Și cine fusese el?

Întrebarea căzu după o tacere născută din stânjeneala sau din așteptare. Povestitorul, așezat turcește pe rogojina, scoase un caiet mare dintr-o servietă și îl arăta asistenței.

Secretul e aici, în aceste pagini, țesut din silabe și imagini. Mi l-a încredințat chiar înainte să moară. M-a pus să jur că nu-l voi deschide decât după patruzeci de zile de la moartea lui, timp necesar ca să moară complet, patruzeci de zile de doliu pentru noi și de călătorie în întunecimea pământului pentru el. L-am deschis în noaptea celei de-a patruzeci și una zile. M-a copleșit parfumul paradisului, un parfum atât de puternic, încât a fost cât pe ce să mă sufoc. Am citit prima frază și n-am pricoput nimic. Am citit al doilea paragraf și n-am pricoput nimic. Am citit prima pagină toată și m-am luminat. Lacrimi de uimire îmi curgeau fără voia mea pe obrajii. Mâinile îmi erau ude, sângele nu-mi mai curgea normal prin trup. Atunci am știut că sunt în posesia cărții rare, cartea secretului, relatând de la un capăt la altul o viață scurtă și intensă, scrisă în noaptea îndelungată încercări, păstrată sub pietre mari și protejată de îngerul blestemului. Această carte, prieteni, nu poate nici să circule, nici să fie vândută. Ea nu poate fi citită de minți inocente. Lumina pe care o degajă surprinde și orbește ochii ce poposesc asupra ei din neatenție, fără a fi pregătiți. Am citit această carte, am descifrat-o tocmai pentru astfel de minți. Nu puteți răzbate până la ea fără să treceți prin noptile și trupul meu. Eu sunt această carte. Am devenit cartea secretului; am plătit cu viața ca să o citeșc. Ajuns la capăt, după luni de insomnie, am simțit cartea întrupându-se în mine, fiindcă acesta îmi este destinul. Ca să vă spun povestea, nici măcar nu voi deschide caietul, în primul rând pentru că i-am învățat pe de rost toate părțile și în al doilea rând, din prudență. Curând, o, oameni de Bine, ziua va lăsa loc

întunericului; o să rămân iar singur cu cartea, iar voi, singuri cu nerăbdarea voastră. Scăpați de înfrigurarea nesanătoasă ce scânteiază în ochii voștri. Fiți rabdatori; săpați împreună cu mine tunelul întrebarii și învățați să așteptați, nu frazele mele – ele sunt gaunoase –, ci cântul ce se va înalța lent din mare și va veni să vă inițieze pe drumul cărții, atenții la timp și la tot ce distrugе el. Aflați că, în plus, cartea are șapte porți tăiate într-un zid lat de cel puțin doi metri și înalt cât cel puțin trei bărbați zvelți și viguroși. Încetul cu încetul, o să vă dau cheile ca să deschideți porțile. La drept vorbind, aveți deja cheile, numai că nu știți și, chiar dacă ați și asta, n-ati și să le răsuciți și nicidcum sub ce piatră funerară să le îngropați.

Acum știți destul. E mai bine să ne despărțim înainte să se aprindă cerul. Reveniți mâine, dacă totuși cartea secretului nu vă părăsește.

Bărbații și femeile se ridică în tacere și se împrăștiară în mulțimea din piață fără să-și vorbească. Povestitorul împături blana de oaie, își puse penele și călimările într-o traistă. Cât despre caiet, îl înveli cu grija într-o bucată de mătase neagră și îl puse la loc în servietă. Înainte să plece, un puști îi dădu o pâine neagră și un plic.

Povestitorul părăsi agale piață și dispără, la rândul sau, în primele licăriri ale înserării.

POARTA DE JOI

Prietenii ai Binelui, aflati ca prin taina cuvântului ne-am adunat pe o stradă circulară, poate pe o corabie, pentru o călătorie al cărei itinerar nu-l cunosc. Această poveste seamănă întrucâtva cu noaptea; este obscură și totuși bogată în imagini; ar trebui să ducă spre o lumină slabă și blândă; când vom ajunge în zori, vom fi eliberați, vom fi îmbătrânit cu o noapte, lungă și apăsătoare, o jumătate de secol și câteva foi albe risipite în curtea de marmură albă a casei noastre cu amintiri. Unii dintre voi vor fi tentați să locuiască în acest nou sălaș sau măcar să ocupe acolo un locșor de dimensiunea trupului lor. Știu, tentația uitării va fi mare, o fântână cu apă pură de care nu trebuie să te apropii sub niciun pretext, chiar dacă îți-e sete. Fiindcă povestea aceasta este și un desert. Trebuie să mergi desculț pe nisipul încins, să mergi și să tacă, să crezi în oaza care prinde contur în zare și care

nu încețează să se înalte spre cer, să mergi și să nu primești înapoi, ca să nu te ia amețeala. Pașii noștri inventează drumul pe măsură ce înaintăm; după ei nu rămân urme, ci vidul, abisul, neantul. Așa că ne vom uita mereu în față și vom avea încredere în picioarele noastre. Ele ne vor purta departe, până acolo unde mintile noastre vor da crezare acestei povești. Acum știți că nici îndoială, nici ironia nu-și vor afla loc în călătorie. Odată ajunși la a șaptea poartă, poate vom fi adevărați oameni ai Binelui. E o aventură sau o încercare? Aș spune că și una, și alta. Cei care pornesc alături de mine să ridice mâna dreaptă, pentru pactul de fidelitate. Ceilalți pot să se îndrepte spre alte povești, spre alții povestitori. Eu nu spun povești doar ca să treacă timpul. Poveștile vin la mine, gasesc în mine adăpost și mă transformă. Am nevoie să mi le scot din trup ca să golesc compartimentele prea pline și să găzduiesc noi povești. Am nevoie de voi. Mă întovărășesc cu voi în strădania mea. Vă iau în spate și pe corabie. Fiecare oprire va fi întrebuintată pentru tacere și meditație. Fără rugăciuni, doar o credință imensă.

Astăzi apucăm pe drumul primei porți, poarta de joi. De ce începem cu această poartă și de ce se numește ea astfel? Joi, a cincea zi a săptămânii¹, zi de schimb. Unii zic că e ziua de piață, ziua în care muntenii și țărani de la câmpie vin în oraș și se aşază la baza acestei porți ca să vândă roadele săptămânii. Poate o fi adevărat, dar eu cred că-i o coincidență, o întâmplare. Nu contează!

¹ În tradiția musulmană, prima zi a săptămânii este duminica (n. tr.).

Poarta cu pricina, pe care o zări în depărtare, este măreță. Este splendidă. Cincizeci și cinci de meșteri i-au sculptat lemnul și o să vedeti pe ea mai bine de cinci sute de modele decorative diferite. Așadar, poarta frumoasă și grea ocupă în carte locul primordial al intrării. Intrarea și sosirea. Intrarea și nașterea. Nașterea eroului nostru într-o joi dimineață. A sosit cu câteva zile întârziere. Mama lui era pregătită încă de luni, însă a reușit să-l mai țină în pântec până joi, fiindcă știa că în această zi a săptămânii vin pe lume doar băieți. Sa-l numim Ahmed. Un prenume foarte răspândit. Ce? Zici că trebuie să-l numim Khemaiss? Nu, nu contează numele. Bun, să continui: Ahmed s-a născut într-o zi însorită. Tatăl lui pretinde că, dimineață, cerul era acoperit și că Ahmed a adus lumina pe cer. Să admitem! A sosit după o îndelungată așteptare. Tatăl n-avea noroc; era convins că un blestem vechi și greu apăsa asupra vieții lui: din șapte nașteri, avea șapte fete. Zece femei ocupau casa, cele șapte fiice, mama lor, mătușa Aisha și Malika, bătrâna servitoare. Blestemul căpătase amploarea unei nenorociri extinse în timp. Tatăl considera că o fiică ar fi fost de ajuns. Șapte, însă... Era prea mult, era chiar tragic. De câte ori nu-și amintea povestea arabilor dinainte de islam, care-și îngropau fiicele de vii! Fiindcă nu avea cum să scape de ele, le trata nu cu ură, ci cu indiferență. Trăia în casă de parcă nu avea copii. Facea totul ca să le uite, să dispară din ochii lui. De pildă, nu le dădea nume niciodată. Mama și mătușa se ocupau de asta. El se izola și i se întâmpla câteodată să plângă în tacere. Spunea că rușinea i se vede pe față, că trupul său este posedat de o sămânță blestemată și că se consideră

un soț sterp sau un bărbat celibatar. Nu-și amintea să fie pus mâna pe obrazul vreunei dintre fiicele sale. Ridicase un zid gros între el și ele. Nu exista nici salvare, nici bucurie pentru el și nu mai suporta batjocura celor doi frați ai săi care, la fiecare naștere, veneau în casă aducând, drept daruri, unul un caftan, celălalt, cercei. Erau zâmbitori și ironici, de parcă ar mai fi câștigat un pariu, de parcă ei mânuiau blestemul. Jubilau public și faceau speculații privind moștenirea. Știți, desigur, o, prietenii și complicii ai mei, că religia noastră este nemiloasă cu bărbatul fără moștenitor; îl deposedează de toată avereala, sau aproape toată, în favoarea fraților. Cât despre fiice, ele primesc doar o treime din moștenire. Prin urmare, frații îl așteptau să moară ca să-și împartă majoritatea averii lui. O ură moartă îi despărțea. Iar el încercase totul ca să schimbe legea destinului. Umblase pe la doctori, învătați *fabiq*, șarlatani și tămăduitori din toate regiunile țării. Ba chiar își dusese nevasta să locuiască șapte zile și șapte nopți într-un *marabu*¹, hrănindu-se doar cu pâine uscată și apă. Femeia se stropise cu urină de cămilă, apoi aruncase în mare cenușa de la șaptesprezece tămăieri. Purtase amulete și înscrișuri care sătăcuse la Mecca. Mâncase ierburi rare, aduse din India și din Yemen. Băuse o zeamă leșioasă și foarte amara, pregătită de o vrăjitoare bătrâna. Avusese febră, grețuri insuportabile și dureri de cap. Corpul i se văguia. Fața îi se rida. Slăbea și își pierdea deseori cunoștința. Viața îi devenise un iad, iar soțul ei, veșnic nemulțumit, cu

¹ Termenul desemnează atât un ascet musulman venerat ca sfânt, cât și o mică moschee ridicată deasupra mormântului acestuia (n. tr.).